

סם זמוריי "מלך הבננות" והקשר שלו אל "הפאנים"

מבוסס על כתבה שפרסם דני זימריין באתר 'אותו הים – על ספנות ישראלית ועוד'¹
עריכה, שינויים ותוספות: צבי בן-צור

אי אז בראשית המאה העשרים נסע צעיר יהודי, "עולה חדש" מרוסיה, אל נמל מובייל שבמדינת אלבמה. משפחתו היגרה לארה"ב מקיימברג ב-1891 ולדודו הייתה מכולת בעיר סלמה שבאלבמה. שמו היה שמואל – סם במולדת החדשה – זמוריי (Zemurray), והוא היה בחור גבה-קומה, נמרץ ונבון, מהיר תפיסה וחד עין. אחרים יאמרו אולי כריש ממולח בעל שאפתנות חסרת מעצורים. הוא בא לאלבמה כדי לעסוק בעסקי הבננות – פרי טרופי מתוק ששבה אז את חייכם ודמיונם של תושבי ארה"ב ואירופה, והיה מעין סמל לחיים טובים, בריאות ומותרות – מוצר מבוקש, שיצר ענקי סחר רבי עצמה כמו חברת הפרי המאוחדת United Fruit Company.

סם איתר נישה משלו בסחר השוקק בבננות. הובלת בננות הייתה מאז ומעולם, וכך עד היום, מדע ואמנות. פרי רגיש בעל אורך חיים מוגבל, שחייבים להוביל אותו בתנאים הולמים ולהביא אותו לשוק במהירות. כאשר נפרקו הבננות מהאנייה בנמל מובייל, עמדו שם פקחים שערכו סלקציה: בננות שטרם הבשילו – הועמסו לרכבות; אלה שהיו על סף בשלות נמכרו מיד ובזול לרוכלים מקומיים; והיו גם בננות בשלות, שבגלל אורך החיים הקצר שלהן והסיכוי שיירקבו טרם יגיעו לשוק – הושלכו לערימה שלא היה לה דורש. לסם זמוריי היה רעיון: הוא קנה אותן במחיר אפסי, טיפס לרכבת, ובתחנה הבאה עשה עסקה עם מפעיל הטלגרף, שידוע לתחנה הבאה בתור על משלוח בננות זול. הירקנים נאספו, והוא מכר להם ברווח את אשכולות הבננות שלו. כך, על פי אחת הביוגרפיות, החלה דרכו אל צמרת אנשי העסקים של ארה"ב.

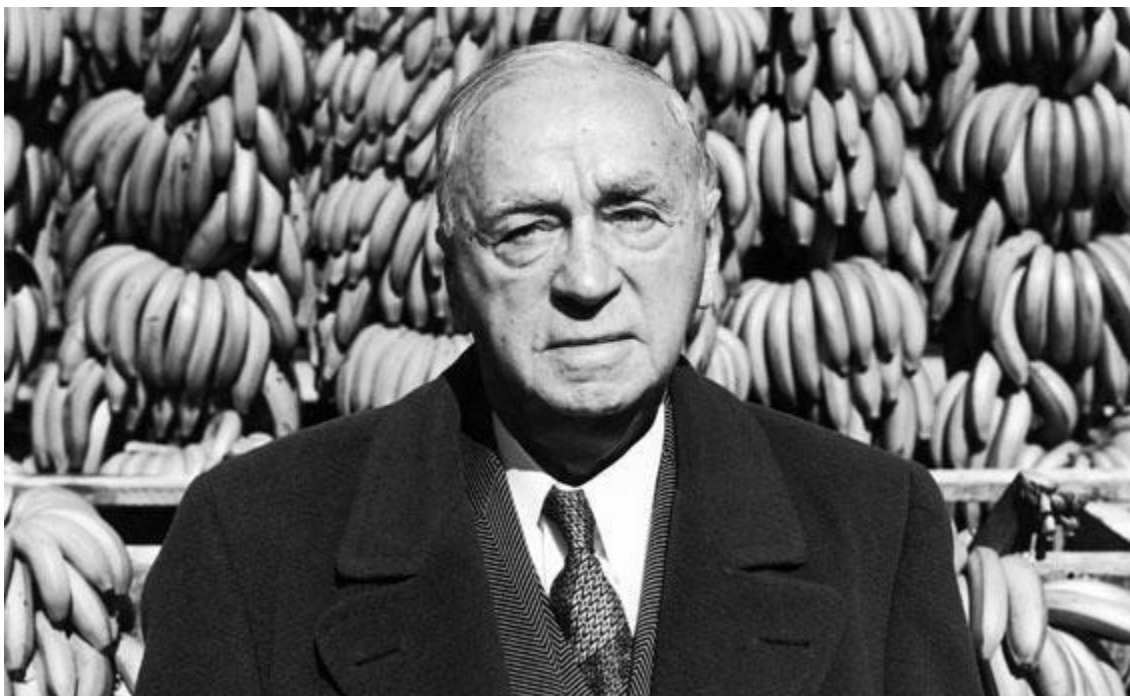
בגיל 21 כבר היו לו מאה אלף דולר בבנק. זמוריי היה איש סגור ומסתורי, שהיו שהשוו אותו להווארד יוז. הוא הקים אימפריה עסקית, הפיל והכתיר ממשלות בדרום אמריקה, – מכאן הביטוי "רפובליקת בננות" – וב-1930 מכר את החברה שלו, Cuyamel, לחברת הענק, United Fruit Company, תמורת מיליונים. אבל האחרונה נקלעה לצרות בעת המשבר הפיננסי הגדול – סם זמוריי נקרא לעמוד בראשה ולהציל אותה. מנהלי החברה שמושבה בבוסטון היו בוגרי מינהל עסקים מאוניברסיטאות ליגת-הקיסוס, שחצנים ונגועים באנטישמיות (כשחיפש בית מגורים בבוסטון, סירבו למכור לו בשל יהדותו). כשהגיע לראשונה לישיבת דירקטוריון של החברה, לעגו על המבטא שלו: "לא מבינים מילה ממה שאתה אומר!". זמוריי יצא בסערה מהחדר לצהלת הנוכחים, שחשבו שנפטרו ממנו. כעבור זמן קצר חזר לחדר עמוס ניירות: "נראה אם תבינו את זה", אמר – "כולכם מפוטרים." כך הפך לאחד הטייקונים האמריקאים הבולטים ורבי-ההשפעה, שידו בכל. הניו יורק טיימס הספיד אותו, כאשר מת ב-1961, בכותרת "הדג שבלע לווייתן".²

ואיך מתקשר כל העניין הזה לתקומת ישראל? פשוט. את הבננות מובילים באניות, וזמוריי חלש בין השאר גם על צי של אניות משא. אניות מיוחדות, בעלות מערכת אוורור טובה. אוורור טוב גם לאנשים. מישהו – ייתכן זאב שינד (כינוי מחתרתי: "דני"), מבכירי המוסד לעלייה ב' וראש השלוחה של הארגון בארה"ב, או יד ימינו בארה"ב ג'ו בוקסנבאום – חשב שהן יתאימו להעברת מעפילים. כעת צריך היה לבצע עסקה. שורשיו הרוסיים-יהודיים של סם זמוריי, וגם ידיד משותף בשם חיים וייצמן, היו מצע מצוין לפנייתם החשאית של אנשי המוסד לעלייה ב'.

¹ מהכתבה המקורית (קישור: [הקש כאן](#)) הושמטו הקטעים המתארים את מסע "הפאנים" עקב חפיפה לאינפורמציה שכבר מפורסמת כאן באתר; כמו כן הוכנסו בה מספר שינויים ותוספות [צ.ב.].

² הכותרת לקוחה מספר בשם זה שכתב ריק כהן על זמוריי ([הקש כאן](#) להרצאה של ריק כהן בנושא). סם זמוריי הוא ללא ספק דמות חיובית ביותר מהבחינה הציונית. אבל ישנם היבטים אחרים בהם הוא לא מוצג באופן חיובי, בגלל שלחברה United Fruit Company הייתה היסטוריה של התערבות גסה בפוליטיקה של מספר מדינות אמריקה המרכזית על מנת להגן על האינטרסים הכלכליים שלה (כך למשל היא השפיעה על הממשל האמריקאי לסלק את המנהיג הנבחר של גואטמלה בהפיכה צבאית ב-1954), בעטיה החברה קיבלה תדמית של תמנון מפלצתי מאמריקה המדכא המונים. יש לציין עם זאת שסם תמך ברזולוט ובמדיניות הניו-דיל שלו ותרם בנדיבות לארגוני שמאל שונים.

איננו יודעים הרבה על הקשר בין שינד, לימים מנכ"ל-ל-בפועל של צים ומנכ"ל משרד הביטחון, שמותו הפתאומי ב-1953 זעזע את אמות הספים של הממסד הישראלי הצעיר, לבין סם זמוריי. ידוע שבהקשר ל"פאנים" הם נפגשו במרץ 1947 בניו אורלינס, בחווילתו המפוארת של זמוריי. שינד הציג בפניו את המצב: מאות אלפי ניצולי שואה מחפשים דרך הביתה. סם זמוריי הקשיב. אחר כך מזג ויסקי וסיפר, כך אומרים, לשינד, על חייו ועסקיו, על בנו הבכור, שנהרג כחייל במלחמת העולם, ועל עלילותיו בדרום אמריקה. ואז שאל איך יוכל לעזור. היה לו תנאי אחד – שמירה על חשאיות מוחלטת. זה כמובן התאים בהחלט לאופיו המחתרתי של המוסד לעלייה ב'.

סם זמוריי, מלך הבננות ותומך חשאי במפעל ההעפלה

זמוריי הפנה את שינד למנהל חברת הספנות שלו, שהייתה בבעלות יונייטד פרוט קומפני, שיסדר את עניין רכישת האניות ורישומן הבינלאומי (למרבית האירוניה המנהל הזה היה בריטי ואף שירת כקצין המודיעין של הצי הבריטי בארה"ב בזמן המלחמה). העיסקה הייתה לגיטימית לכאורה – שתי אניות, פאן יורק ופאן קרסנט, שנבנו במספנות 'ניופורט ניז' שיפבילדינג' המפורסמות של וירג'יניה בשנת 1901, שאורכן 110 מטר ותפוסתן 4,579 טון, והפליגו בשירות סחר הבננות שנים רבות, נמכרו על ידי בעליה, יונייטד פרוט קומפני, לחברת קש של המוסד לעלייה ב' (רשומה כחוק ע"ש היהודי קצין הים האמריקאי פאול שולמן, אז איש המוסד ולימים המפקד הראשון של חיל הים) בשם FB Shipping³.

יש לציין שבכך לא הסתכמה תרומתו של סם זמוריי. הוא פעל באמצעות קשריו להציל וליישב כ-5,000 פליטי מלחמה יהודיים ברפובליקה הדומיניקנית; יש הזוקפים לזכותו את הצבעותיהן של קוסטה ריקה, אקוודור, גואטמלה ופנמה – מדינות מייצאות בננות בהן ליונייטד פרוט קומפני הייתה השפעה עצומה על השלטון המקומי – שהכריעו את הכף בעד הצעת החלוקה בהצבעת הכ"ט בנובמבר באו"ם. ריק כהן בספרו "הדג שבלע לויתן" מייחס לו גם עזרה בהשגת וויזות מהונדורס ופנמה עבור מעפילים ורישום בינלאומי של אוניות מעפילים תחת דגלן של המדינות האלה (בפרט, ה"פאנים" שהיו רשומות תחת דגל פנמה וה'אקסודוס' שהייתה רשומה תחת דגל הונדורס).

³ FB היו ככל הנראה ר"ת של Fuck Britain. לפי גרסאות אחרות: ר"ת של Fuck Bevin, או של פאני ברנט – בעלת מלון ארבע-עשרה שבו שכנה מפקדת ה'הגנה' בארה"ב.